

SVEUČILIŠTE U RIJECI - MEDICINSKI FAKULTET
UNIVERSITY OF RIJEKA - FACULTY OF MEDICINE

MEDRI

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet
Katedra za društvene i humanističke
znanosti u medicini

UNESCO-va Katedra za društvene i
humanističke znanosti u medicini

Sveučilište u Rijeci,
Fakultet zdravstvenih studija
Dokumentacijsko – istraživački centar
za europsku bioetiku "Fritz Jahr"

Znanstveni centar izvrsnosti
za integrativnu bioetiku

Hrvatsko bioetičko društvo

23. riječki dani bioetike

Sveučilište u Rijeci,
Medicinski fakultet

Rijeka,
20. i 21. svibnja 2021.

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet
Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

UNESCO-va Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

Sveučilište u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija
Dokumentacijsko – istraživački centar za europsku bioetiku “Fritz Jahr“

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku

Hrvatsko bioetičko društvo

23. RIJEČKI DANI BIOETIKE

KNJIŽICA SAŽETAKA

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet
Rijeka, 20. i 21. svibnja 2021.

Nakladnik:

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet

Za nakladnika:

Goran Hauser

Urednik:

Franjo Mijatović

Naslovnica:

Detalj iz ciklusa Raspeće, druga polovina XV. stoljeća. Svetište župne crkve svetog Jurja mučenika u Lovranu. Autor fotografije Federiko Sterle, snimljeno 2011.

Stražnja korica:

Detalj iz ciklusa mučeništva svetog Jurja, druga polovina XV. stoljeća. Svetište župne crkve svetog Jurja mučenika u Lovranu. Autor fotografije Federiko Sterle, snimljeno 2011.

Lektor:

Tomislava Medved

Tisak:

Grafomark

ISBN 978-953-7957-96-4

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 150114075.

Organizatori:

- Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini
- UNESCO-va Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini
- Sveučilište u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija, Dokumentacijsko – istraživački centar za europsku bioetiku “Fritz Jahr“
- Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku
- Hrvatsko bioetičko društvo

Organizacijski odbor:

Franjo Mijatović, predsjednik

Goran Arbanas

Robert Doričić

Igor Eterović

Saša Horvat

Marko Medved

Amir Muzur

Ivana Tutić Grokša

Riječ dobrodošlice

Premda postoje prastare ideje o povezanosti (blagostanja) uma i tijela, zapravo moramo priznati da je, osobito u novije doba, ljudski um počeo ozbiljno zlorabiti tijelo s opravdanjem da ga „poboljšava“ (*enhancement*), očito nezadovoljan vlastitim prirodnim naslijeđem. Ovi zahvati nisu samo motivirani liječenjem ili nadomještanjem izgubljenoga, već i željom da se nadmaše dosad zadane granice samoga sebe ili, pak, prikriju procesi kojih se iz nedovoljno jasnih razloga stidimo. Dodamo li ovom, gorućem problemu odnosa prema tijelu, vječna etička propitivanja „iščitavanja“ ljudskog tijela, pogled na tjelesnost različitih vjerskih tradicija i rodni identiteta, pa, napokon, i odnos prema tjelesnosti u osoba s invaliditetom ili u sustavu socijalne skrbi, otvaramo idealnu temu još jednih, ovoga puta već dvadeset trećih, Riječkih dana bioetike, koji nikada nisu bježali od konfrontacije stavova i perspektiva, već su, dapače, u maniri integrativnosti, nastojali ih zaokružiti u orijentacijsko znanje.

Kada su 1999. pokrenuti, Riječki dani bioetike bili su prva manifestacija ove vrste u Hrvatskoj, organizirana pri katedri koja je tek stasala svojim pionirskim radom na novome području. Danas je Katedra veća, bogatija, nacionalno i globalno umreženija: dijelom je Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, nosi naslov UNESCO-ve katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini, vodi projekte Hrvatske zaklade za znanost... Pa ipak, svakoga svibnja, čak i ovog koronom *pri-trujenoga*, ne možemo ne zadiviti se koliko je avangardno, pa i neizvjesno moralo biti ustrajati na tim prvim senzibilizacijama društva na bioetičke teme: u ime tog sjećanja, neka i ovi Dani budu posvećeni idealu da možemo i moramo nastaviti s ovim malim, a ipak važnim prinosima pobjede intelekta i dobre nakane nad sveopćom banalnošću.

Amir Muzur

Uvod u temu simpozija

U zapadnoj intelektualnoj tradiciji znanje je organizirano u sustavu dualističkih suprotnosti između uma i tijela, subjekta i objekta, ispravnog i pogrešnog, ljudskog i animalnog, zdravog i bolesnog, prirodnog i umjetnog... Na mjesto implicitnog kartezijanskog rascjepa između uma i tijela, koji je upravo jedna od temeljnih binarnosti, stupa sve češće korištena sintagma *utjelovljenja* (embodiment) koja bi trebala ove dvije proturječnosti povezati. Umjesto tradicionalnog modela u kojem transcendentni um nije sputan imanentnim mesom, samo bivanje subjekta ovisno je o tijelu. Tijelo svatko ima i svatko ga na različite načine doživljava. Fenomenolozi smatraju kako se upravo od dimenzije tjelesnosti, od onoga što je dostupno osjetilnosti, od onoga što se kao takvo nadaže, mora krenuti u dešifriranju raspolovljenosti tijela i uma. Problem se ne sastoji u posjedovanju ili imanju tijela ili korištenju tijela kao instrumenta, pri čemu bi um imao ulogu kontrolora, već u tome da je utjelovljenje (embodiment) uvjet bivanja, sebstva uopće. Kako potkrijepiti naš osjećaj jedinstva i autonomije tih dragocjenih atributa modernističkog subjekta?

U zdravlju i bolesti, u snovima, sportu, starenju, kibernetici, genetici, reprodukciji, transplantaciji... tijelo nadilazi svoje normativne granice i pokazuje svoju konstrukcionističku praksu. Suvremena biomedicina je jedan od naših glavnih izvora izražavanja predodžbi o ograničenjima onoga što ljudska bića i tijelo jesu i mogu. Neizbježno je kako biomedicinske pretpostavke o normalnosti ljudskoga tijela utječu na bioetiku i njezino izricanje o funkcioniranju ljudskoga tijela. Stoga bioetika nastoji prihvatiti skup biomedicinskih pretpostavki o značenju normalnosti i parametara ljudskoga tijela, npr. da znamo koje su normalne granice za ljudsko tijelo u svakoj fazi čovjekova života; da je normalno ljudsko tijelo zdravo i bolesno abnormalno, i kada ljudsko tijelo nije zdravo da je zadatak *medicinara* učiniti ga normalnim i zdravim. Unatoč raznim znanstvenim i ne znanstvenim iščitavanjima tijela ono što je neosporno jest da je naše tijelo središte svih aktivnosti u svijetu. Dok se pomoću svojih tijela izlažemo i predstavljamo svijetu, ujedno time izražavamo i vlastito jastvo. Tijelo je stoga izraz čovjekove jedinstvenosti kao konačne egzistencije, puno značenja i vrijednosti po sebi i izraz određenog načina egzistiranja. Ovo značenje tijela i njegova izražajnost neodvojiva su od

otvorenosti tijela prema suvislom svijetu drugih i prema društvenim i znanstvenim diskursima koji čine svijet u kojem živimo i koji pokušavaju predstaviti i procijeniti tu jedinstvenost.

U kojoj se mjeri, stoga, još uvijek može govoriti o podjeli ljudskog tijela na materijalno i mentalno, emocionalno i racionalno, privatno i javno? Suočeni s novim situacijama i spoznajama upućeni smo na nova promišljanja u razdoblju biomedicine i tehnologije. Nužnost sistemski utemeljene perspektive različitih svjetonazorskih paradigmi s adekvatnim razumijevanjem onoga „biti u svijetu“, zahtijeva kritički dijalog s prirodnim, humanističkim, društvenim, tehničkim... znanostima. Stoga su cilj ovog susreta i projekta dijalog i suradnja kao neizbježni sudionici u otkrivanju *zagonetnosti* tijela i čovjeka.

Franjo Mijatović

PROGRAM 23. RIJEČKIH DANA BIOETIKE

Četvrtak, 20. svibnja 2021. – putem *online* platforme

14:00 – 15:00

Pozvano predavanje

Margrit Shildrick:

“Visceral prostheses: posthuman embodiment and bioethics“

Petak, 21. svibnja 2021. – putem *online* platforme

09:00 – 13:00

09:00 – 09:15 – **Otvaranje simpozija i pozdravne riječi**

09:15 – 09:30 – **Postoji li realno jedinstvo čovjeka bez konstitutivnih elemenata?**, (Tonči Matulić)

09:30 – 09:45 – **Tjelesnost u pripovjednim praksama postjugoslavenske književnosti**, (Danijela Marot Kiš)

09:45 – 10:00 – **Silikonizacija ljudskog stanja. Nova tjelesnost od začeca do besmrtnosti**, (Odilon-Gbènoukpo Singbo)

10:00 – 10:15 – **Teološko-moralni pogled na pojam tijela u Tradiciji muslimana**, (Orhan Jašić i Bajram Dizdarević)

10:15 – 10:30 – **Tko ili što *upravlja* ljudskim tijelom?**, (Saša Horvat)

10:30 – 10:45 – **Od prešutnoga objekta do refleksivnoga projekta: Odnos mladih prema tijelu u domeni prehrane, vježbanja i dijeta**, (Ivana Brstilo Lovrić)

10:45 – 11:00 – **Rasprava**

11:15–13:00

11:15 – 11:30 – **Bioetika, umjetnost i tjelesna kateksa u osoba s invaliditetom**, (Renata Martinec)

11:30 – 11:45 – **Etička pitanja nebinarnih rodnih identiteta u odnosu na postojanje/nepostojanje nebinarnih spolova**, (Goran Arbanas i Ante Periša)

11:45 – 12:00 – **Otjelovljenost, sport i planinarenje – od filozofskih do bioetičkih refleksija**, (Igor Eterović)

12:00 – 12:15 – **Tijelo u sustavu socijalne skrbi**, (Ivana Tutić Grokša)

12:15 – 12:30 – **(Bio)etika ranjivog tijela**, (Franjo Mijatović)

12:30 – 13:00 – **Zaključna rasprava i zatvaranje simpozija**

SADRŽAJ:

MARGRIT SHILDRICK: Short biography	11
MARGRIT SHILDRICK: Visceral prostheses: posthuman embodiment and bioethics	12
GORAN ARBANAS, ANTE PERIŠA: Etička pitanja nebinarnih rodnih identiteta u odnosu na postojanje/nepostojanje nebinarnih spolova	14
IVANA BRSTILO LOVRIĆ, ZRINKA BABIĆ: Od prešutnog objekta do refleksivnoga projekta: Odnos mladih prema tijelu u domeni prehrane, vježbanja i dijeta	15
IGOR ETEROVIĆ: Otjelovljenost, sport i planinarenje – od filozofskih do bioetičkih refleksija	17
SAŠA HORVAT: Tko ili što <i>upravlja</i> ljudskim tijelom?	18
ORHAN JAŠIĆ, BAJRAM DIZDAREVIĆ: Teološko moralni pogled na pojam tijela u Tradiciji muslimana	19
DANIJELA MAROT KIŠ: Tjelesnost u pripovjednim praksama postjugoslavenske književnosti.	20
RENATA MARTINEC: Bioetika, umjetnost i tjelesna kateksa u osoba s invaliditetom	22
TONČI MATULIĆ: Postoji li realno jedinstvo čovjeka bez konstitutivnih elemenata.	23
FRANJO MIJATOVIĆ: (Bio)etika ranjivog tijela.	25
ODILON GBÈNOUKPO SINGBO: Silikonizacija ljudskog stanja. Nova tjelesnost od začeca do besmrtnosti.	26
IVANA TUTIĆ GROKŠA: Tijelo u sustavu socijalne skrbi	27

23. riječki dani bioetike

Sažetci izlaganja

MARGRIT SHILDRICK: SHORT BIOGRAPHY

Margrit Shildrick is Guest Professor of Gender and Knowledge Production at Stockholm University.

Her research covers postmodern feminist and cultural theory, bioethics, critical disability studies and body theory. Books include *Leaky Bodies and Boundaries: Feminism, (Bio)ethics and Postmodernism* (1997), *Embodying the Monster: Encounters with the Vulnerable Self* (2002) and *Dangerous Discourses of Disability, Sexuality and Subjectivity* (2009), several edited collections and many journal articles. She is writing a new book (*Visceral Prostheses: Biotechnologies and Posthuman Embodiment*) about the biophilosophical and embodied conjunction of microchimerism, immunology and corporeal anomaly.

VISCERAL PROSTHESES: POSTHUMAN EMBODIMENT AND BIOETHICS

Margrit Shildrick

Guest Professor of Gender and Knowledge Production at Stockholm University

My presentation is rooted in the meaning and philosophical significance of prostheses read through the diverse but interlinked phenomena of disability, organ transplantation and the physiological processes of microchimerism and the microbiome. (In biomedicine microchimerism refers to a small but significant presence of non-self-cells coexisting within a dominant population of self-cells in the same body.) I will examine the complex interfaces between these areas around the question of how our understanding of embodiment is being transformed in the age of advanced biomedical technologies. Where conventional conceptions of prostheses refer to rehabilitation devices that replace or augment impaired parts of the body, I broaden the scope beyond mechanical prostheses to explore visceral organic prostheses, which includes transplants and any cellular material that cannot be identified with the self. In the postmodern era, the interface of bodies, biologies and technologies increasingly challenges not only normative embodiment, but also the very understanding of what counts as human. The deployment of prostheses, both inorganic and more significantly organic, is one major area which demonstrates how embodiment can be varied such that the usual markers of human being – bounded bodies, unique DNA, an enduring sense of self – can no longer be taken for granted.

We urgently need to address the issue of posthuman embodiment and it is necessary to think a different future that does not take for granted the wholeness, separation and independence of each body nor human distinctiveness. By gaining a deeper understanding of the conceptual underpinnings, which are fundamentally about the relation between self and otherness, I suggest ways forward in the task of welcoming prostheticised embodiment, whether in the context of

disability, donated body parts, or the operation of microchimerism and the microbiome. I use recent continental philosophy, feminist theory and contemporary advances in bioscience to open up the significance of prostheses in revaluing multiple variant forms and in thinking transcorporeality as the very condition of life. The task is to go beyond the dominant bioethical conventions of modernism to facilitate acceptance of transcorporeal and posthuman embodiment.

Kontakt: *margrit.shildrick@gender.su.se*

ETIČKA PITANJA NEBINARIH RODNIH IDENTITETA U ODNOSU NA POSTOJANJE/NEPOSTAJANJE NEBINARNIH SPOLOVA

Goran Arbanas¹/Ante Periša²

¹Klinika za psihijatriju Vrapče, Zavod za forenzičku psihijatriju Medicinski fakultet u Rijeci, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

²student Medicinskog fakulteta u Zagrebu

Nebinarni rodni identitet podrazumijeva da se osoba ne identificira isključivo ni ženskim, ni muškim rodnom identitetom. Drugim riječima, taj pojam koristimo za sve identitete koji izlaze izvan binarne podjele roda. Za takve identitete ne možemo reći da su produkti liberalnog zapadnjačkog društva 21. stoljeća ako znamo da su u pojedinim društvima kroz povijest rodno nedeterminirane osobe često zauzimala značajne položaje u svojim zajednicama. Međutim, danas su nebinarne osobe ravnopravni korisnici zdravstvenog sustava koji su krojeni prema rodno binarnim normativima. Suvremene klasifikacije DSM-5 i MKB-11, kao najčešće korištene klasifikacije, nebinarne identitete stavljaju u kontekst poremećaja samo ukoliko rodno nesuglasje kod takvih osoba izaziva značajnu patnju i oštećenje u svakodnevnom funkcioniranju, što se naziva rodna disforija. Kada je riječ o rodnoj disforiji, u kliničkoj se praksi češće susrećemo s transrodnim osobama koje žele učiniti tranziciju iz jednog spola u drugi. Time se ni rod ne propitkuje kao kontinuirana kategorija, već ostaje unutar uvriježenih binarnih gabarita. Tijekom kliničkog rada s nebinarnim osobama koji svoje tijelo žele prilagoditi rodnom identitetu, može doći do neuobičajenih zahtjeva za parcijalnim oblicima feminizacije/maskulinizacije tijela. U skladu s poznatom maksimumom medicine "*Primum nil nocere*", važno je razmišljati i o rizicima takve nestandardizirane tranzicije. U kontekstu ostalih medicinskih stanja gdje je naglasak na bolesnom tijelu koje treba liječiti, u ovom slučaju tijelo nije bolesno, nego postaje instrument rodne ekspresije koja nadilazi okvire dosadašnjeg shvaćanje binarne prirode roda.

Kontakt: goran.arbanas@bolnica-vrapce.hr
ante.perisa1@hotmail.com

OD PREŠUTNOG OBJEKTA DO REFLEKSIVNOG PROJEKTA: ODNOS MLADIH PREMA TIJELU U DOMENI PREHRANE, VJEŽBANJA I DIJETA

Ivana Brstilo Lovrić/Zrinka Babić

Hrvatsko katoličko sveučilište, Odjel za sociologiju

U ovom se radu razmatra tijelo kao sociokulturni fenomen kojega se kroz kartezijanske dualizme prosvjetiteljskoga projekta sustavno prešućivalo te marginaliziralo kao drugost naspram razuma kao plauzibilnoga kriterija ljudskosti. U suvremenomu kontekstu visoke (post)modernosti tijelo se pak populariziralo kao otvoreni projekt na kojemu zauzeto rade reflektivni pojedinci. Združeno s progresivnim tehnološkim razvojem, napose medicine i genetike, ali i brojnim praksama usmjerenim na postizanje unaprijeđenoga tijela „nakon“, rastvara se ideja prirodnoga – stvorenoga tijela kao (Bogom) danoga u korist (individualnoga) konstruiranoga - izabranoga tijela.

S ciljem podrobnijeg ispitivanja odnosa mladih u Hrvatskoj naspram vlastitoga tijela, provedeno je kvalitativno istraživanje metodom fokus grupe. Dobiveni su nalazi pokazali kako su se sudionici u različitim domenama aktivno odnosili naspram vlastitoga tijela, bilo da je riječ o prehrani, vježbanju ili dijetama. Pri tome su tijelu pristupali u slojevitim dihotomijama kojima ga nisu podvrgavali umu, već (ne)kaloričnoj, (ne) masnoj, (ne)zdravoj, (ne)balansiranoj prehrani, nutritivno (ne)vrijednim namirnicama uz treniranje (vježbanje) i samodisciplinu. Pojam grešnoga i lakomoga tijela tako je preuzela suvremena retorika zdravoga i vitalnoga pojedinca u tjelesnoj formi. Sudionička iskustva tjelesnih transformacija pokazala su se povezana sa širim socijalnim, psihološkim i inim reperkusijama naznačivši brigu za tijelom svojevrsnim životnim stilom koji iziskuje posvećenost.

Odnos prema tijelu u primijenjenomu teorijskomu i empirijskomu okviru utoliko se potvrdio bitno oblikovanim individualnim angažma-

nom i odgovornošću ostavivši otvoreno pitanje neuspjelog projekta. Upravo se u pogledu toga naznačuje možebitni status nove marginaliziranosti tijela, ovoga puta u refleksivnomu sučeljavanju sa samim sobom, prvenstveno u dijalektici (ne)transformiranoga tijela.

Kontakt: *ivana.brstilo@unicath.hr*
zrinkababic3@gmail.com

OTJELOVLJENOST, SPORT I PLANINARENJE – OD FILOZOFSKIH DO BIOETIČKIH REFLEKSIJA

Igor Eterović

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

Gotovo da nema boljeg plodnog tla za promišljanje tjelesnosti kao skromnije dimenzije našeg postojanja te otjelovljenosti kao potpunije antropološke činjenice i načina zahvaćanja ljudskog postojanja od sporta i sportske rekreacije, odnosno određene strukturirane fizičke aktivnosti. Usprkos tome, plodna tradicija i razvitak fenomenološkog istraživanja skromno zahvaćaju sferu sporta i sportke rekreacije. U ovom izlaganju nastojat će se pokazati: 1) filozofska neopravdanost ovakvog izostanka interesa za rečenu temu, pogotovo s obzirom na razvoj novih fenomenoloških pristupa (npr. autofenomenografija) i još razrađenijih suvremenih interdisciplinarnih pristupa otjelovljenosti (npr. koncept tjelesne sheme); 2) bioetička neadekvatnost ovakog pristupa, napose u smislu nepravdnosti i etičkih implikacija za razumijevanje čovjeka i njegova odnosa prema sebi i (živom) svijetu; 3) sportska (fizička) rekreacija kao idealan, a potpuno zanemaren supstrat za istraživanje navedenog te prostor za vrhunsko oprimjerenje (recimo kroz planinarenje) mogućnosti spomenutih pristupa razumijevanja ljudske tjelesnosti i jasnijem konceptualiziranju otjelovljenosti. U zaključku se nastoje ocrtati neke bioetičke implikacije posljednje teze s obzirom na maksimalnu širinu mogućnosti čovjeka otjelovljenja u aktivnosti poput planinarenja koja osim zahvaćanja vlastite svijesti, nužno uključuje intencionalnost prema svem ostalom živom i neživom svijetu i time izuzetnu podlogu za razvoj i gradnju specifičnog bioetičkog svjetonazora.

Kontakt: igor.eterovic@medri.uniri.hr

TKO ILI ŠTO UPRAVLJA LJUDSKIM TIJELOM?

Saša Horvat

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

Promišljajući određene epohe razvoja zapadnog mišljenja, predavanje donosi kratki povijesni pregled ljudske samorefleksije nad vlastitom tijelom u vidu upravljanja istim. Od antičke grčke filozofije koja je naglašavala borbu duše s tjelesnim zatvorom, Descartesova radikalnog razdvajanja onog mislećeg (*res cogitans*) naspram automatiziranog tijela (*res extensa*), preko suvremenih kognitivnih i neuroznanstvenih pokušaja redukcije uma i svih ljudskih sposobnosti na njegovu biološku osnovu, pa sve do utjelovljene (*embodied*) umjetne inteligencije. Tijekom razvoja zapadne misli kao očita nametnula se ideja kako određeni entitet (duša, um, sebstvo, mozak, algoritam – nematerijalan ili materijalan, nasuprot tijelu, u tijelu ili kao dio tijela) zasigurno treba postojati i upravljati tijelom, kao što lutkar upravlja marionetom. Međutim, zahvaljujući neurotehnološkom okretu i umjetnoj inteligenciji, u zadnjih nekoliko desetljeća više nije toliko jasno tko povlači konce – lutkar ili marioneta, ako lutkar više uopće i postoji?

Kontakt: sasa.horvat@medri.uniri.hr

TEOLOŠKO MORALNI POGLED NA POJAM TIJELA U TRADICIJI MUSLIMANA

Orhan Jašić/Bajram Dizdarević

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet islamskih nauka, Katedra za akaid (dogmatiku) tesavvuf i uporedne religije

U prvom dijelu teksta načinjena je kratka eksplikacija pojma muslimanske Tradicije a potom je predstavljeno klasično-teološko razumijevanje pojma tijela (ġism). Tom je prigodom istaknuto da prema muslimanskim teozozima tijelo nije tamnica duše, već predstavlja veličanstveni dar Božji, a čovjek je prema teološkom nauku muslimana višedimenzionalno biće u kojem se prožima izvanjska (*az-Zāhir*) i unutarnja strana (*al-Bāṭin*) bića. Analogno kazanome, u nastavku rada prezentirano je i učenje prema kojem je ljudsko tijelo satkano od zemlje i vode s jedne, te ognja s druge strane, kao i njihov suodnos s naravi ljudskom. Sukladno tome načinjena je i poveznica između izvanjskih spoznajnih kapaciteta s jedne strane, i organa duhovne spoznaje kao što su srce, duh, duša i um, s druge strane. Zatim je ukazano na njihovo uzajamno prožimanje koje se manifestira između ostalog osim u religiozno-moralnom djelovanju, također i odnosu prema tijelu općenito.

Kontakt: orhan.jasic@fin.unsa.ba
bajram.dizdarevic@fin.unsa.ba

TJELESNOST U PRIPOVJEDNIM PRAKSAMA POSTJUGOSLAVENSKE KNJIŽEVNOSTI

Danijela Marot Kiš

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku

Književnost koja nastaje u periodu nakon raspada jugoslavenske federacije i/ili tematizira kulturno povijesnu problematiku života tijekom i nakon raspada nekadašnje države nosi oznaku postjugoslavenske književnosti. Prefiks post u nazivu književnosti ne sužava se u značenje onoga što se dogodilo nakon raspada i ne sugerira kronološku linearnost zbivanja, već naprotiv – što i potvrđuju narativi djela ovoga književnog korpusa – uprizoruje perspektivu vremena koje traje i u (sadašnjem) trenutku neprekidno priziva, obnavlja i proživljava prošlost. Post je ovdje oznaka simultanosti vremena lišenog tradicionalne podjele na prošlost, sadašnjost i budućnost, odnosno doživljaja koji je utkan u same temelje našega osobnog identificiranja. Kao jedinke mi stvarnost, a zatim i naše mjesto u njoj poimamo kao mrežu u kojoj se prošlost (prizvana i obnovljena sjećanjima, odnosno kroz pamćenje) isprepliće s doživljajem sadašnjega trenutka i zatim projicira u budućnost. Ovakav doživljaj vremena (i nas samih u kroz njega) postaje temeljem našega osobnog identificiranja u kojemu se promjene koje se događaju u nama i oko nas stapaju u perspektivu kontinuirane mijene i prilagođavanja. Zahvaljujući sposobnosti prilagodbe koja je dio opisane perspektive vremena sposobni smo snaći se u novim, stranim i nepoznatim životnim okolnostima. Proces prilagodbe može biti popraćen različitim psihofizičkim manifestacijama – lomovima u doživljaju stvarnosti, strahom, tjeskobom ili opsesivnim vraćanjem u prošlost. Navedena su stanja okosnica pripovijedanja u nekolicini romana postjugoslavenske književnosti u kojoj se, suočen s gubitkom (domovine, poznatoga okruženja, sigurnosti) i nepoznatim (nova država, egzil) pripovjedni subjekt pokušava snaći u novim okolnostima i usuglasiti nekadašnja iskustva s onima sadašnjega trenutka. Ti su procesi usuglašavanja u ovom književnom korpusu tematizirani

na različite načine koji svoje korijene nerijetko pronalaze u tjelesnosti traumatiziranoga subjekta. Tijelo, nerijetko deformirano (L. Dimkowska: *Rezervni život*) ili pak opterećeno bolešću ili prijetnjom bolesti (D. Velikić: *Islednik*), tako postaje ne samo izvorom pripovijedanja i doživljaja stvarnosti već i djelatna metafora brojnih promjena koje su zahvatile društvo u kontekstu tragičnih povijesnih događanja.

Kontakt: danijela.marot.kis@uniri.hr

BIOETIKA, UMJETNOST I TJELESNA KATEKSA U OSOBA S INVALIDITETOM

Renata Martinec

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za motoričke poremećaje, kronične bolesti i art-terapije

U okviru suvremenih promišljanja o idealnom ljudskom tijelu nalazimo odraz antičkog kriterija, prisutnog i u različitim kulturno-povijesnim razdobljima, koji se temelji na ideji vitalnosti, snage, proporcionalnosti, sklada i simetrije. U takvom se kontekstu samoprocjena i socijalna recepcija tjelesne manifestacije u osoba s invaliditetom, koja odstupa od estetskog i prirodnog standarda, nalazi u vrlo zahtjevnom i izazovnom području. Iz tog se razloga nastoji promovirati „estetika invaliditeta“ s namjerom naglašavanja potrebe prihvaćanja onih „tijela“ različitih od poželjne, socijalno uvjetovane, estetske reprezentacije. U tom pokušaju značajnu ulogu preuzima bioetika sa svojom usmjerenošću na podržavanje autonomije, dobročinstva, nezlonamjernosti i pravednosti prema svim ljudskim bićima. Ali također, i umjetnost bi se trebala razmatrati kao zanimljiv medij budući da kroz proigravanje s prihvatljivim elementima forme može promicati univerzalnost estetike i otkrivati ljepotu u njezinoj nesavršenosti i nedovršenosti. Naime, upravo ono drugačije i neshvatljivo u povezanosti s prihvatljivom estetskom formom izražava jedinstvo suprotnosti i omogućuje doživljaj cjelokupne raznolikosti i raskoši ljudske tjelesnosti. Na taj se način može utjecati i na percepciju vlastitog tijela u osoba s invaliditetom – u smjeru njegovog prihvaćanja i pozitivnijeg vrednovanja. U tom smislu zadiremo i u područje tjelesne katekse za koju se pokazalo da ima jednu od presudnih važnosti u definiranju cjelokupnog doživljaja sebe, kao i u formiranju vlastitih emocija, predodžbi i ponašanja. Dakle, upravo bi interdisciplinarna suradnja trebala biti osnova za poticanje usvajanja novih paradigmi i estetskih kriterija prema kojima bi svaki pojedinac, usprkos „nepotpunoj ljepoti“ bio metafora posebnog, neponovljivog i jedinstvenog. A u svojoj konačnici takvo uvjerenje može pomoći u postizanju osjećaja samozadovoljstva i samoostvarenja kao krajnjeg cilja naše egzistencije.

Kontakt: renata.martinec@erf.unizg.hr

POSTOJI LI REALNO JEDINSTVO ČOVJEKA BEZ KONSTITUTIVNIH ELEMENATA?

Tonči Matulić

Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet, Katedra za moralnu teologiju

Pitanje svih pitanja o čovjeku jest ono o (ne)postojanju realnog jedinstva čovjeka, kao i o uvjetima i mogućnostima spoznaje i razumijevanja tog jedinstva kao normativne veličine. Realno jedinstvo kao takvo treba osigurati uporište ili oslonac cjelovitosti čovjeka. U tom smislu ono treba sačinjavati konkretni uvjet mogućnosti postojanja i spoznaje cjelovitosti čovjeka. Međutim, ako realno jedinstvo čovjeka ne postoji, spoznajno smo neizbježno osuđeni na proklizavanje u provalije dualizama, o kojima svjedoče brojne utjecajne zapadnjačke antropološke koncepcije od antike do danas. Ako realno jedinstvo čovjeka ipak postoji, spoznajno smo osuđeni na zahtjevan, ali ipak zahvalan pothvat otkrivanja i dokazivanja njegova izvora i temelja kao normativne veličine. Kao i u prethodnom, tako su i u ovom slučaju moguće antropološke zablude o kojima svjedoče također brojne monistički oblikovane antropološke koncepcije. Zablude dualizama i zablude monizama zajedno nameću sudbonosno pitanje o eventualnom postojanju nekog trećeg rješenja, nekog supstancijalnog *tertium quid*, makar posrijedi bila teško prohodna idejna pukotina kroz koju se spoznaja može probiti do odgovora na zagonetno pitanje o jedinstvu i na tom jedinstvu utemeljenoj cjelovitosti čovjeka o kojima, u to nema nikakve sumnje, bitno ovise čovjekova vrijednost i dostojanstvo kao normativne veličine. I kršćanstvo je od svojih početaka do danas muku mučilo s ovim pitanjem. Budući da je čovjek empirijski višeslojno biće, dakle složeno i sastavljeno (*organisam; compositum*), kako je onda na temelju pretpostavljenog realnog jedinstva kao izvora i temelja cjelovitosti čovjeka moguće shvatiti dvije temeljne biblijske tvrdnje o čovjeku: „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (Post 1, 27); „Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako čovjek postane živa duša“ (Post 2, 7). U prvoj tvrdnji imamo svojevrsnu dvostrukost stvaranja: najprije stvaranje čovjeka na sliku Božju, a onda, kao dodatna interpretacija, da to uključuje muškarca i ženu. Tko među njima ima ontološki primat, čovjek kao realno jedinstveno i cjelovito biće ili muškarac i žena

kao biološke činjenice? K tome prva tvrdnja ne kaže od čega je čovjek stvoren, nego da jest stvoren, a to u svjetlu Božje suverene i radikalne stvarateljske volje znači *creatio ex nihilo*. U drugoj tvrdnji imamo jasno naznačene elemente od čega je Bog stvorio čovjeka: zamijesio ga je od blata, što spontano doziva u pamet materijalni element, i onda mu je u nozdrve udahnuo dah života, što spontano doziva u pamet duhovni element, a to opet u svjetlu Božje suverene i radikalne stvarateljske volje radije znači *creatio continua*. Koji od navedenih elemenata ima ontološki primat, blato kao sinonim tijela ili dah života kao sinonim duhovne duše? Za našu temu je daleko sudbonosnije pitanje o odnosu među ovim, nazovimo ih primjereno, konstitutivnim elementima? Na koncu kako shvatiti i protumačiti smisao i značenje **jedinstva** u tvrdnji *homo corpore et anima unus est* (*Gaudium et spes*, 14)? Autor u predavanju namjerava malo produbiti sva ova pitanja.

(BIO)ETIKA RANJIVOG TIJELA

Franjo Mijatović

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

Tradicionalni pojmovi osobe u zapadnoj filozofiji često upućuju na racionalne sposobnosti kao što su um, odnosno moralne sposobnosti ili reflektivnu samosvijest kao temelj individualno moralnog statusa i moralne obveze. No, s druge strane postoji opasnost, zbog usredotočenosti na racionizam, da se zanemari iskustvo posebnih moralnih obaveza primjerice prema djeci, ljudima s posebnim potrebama ili životinjama. Stoga će se u izlaganju pokušati prezentirati etika ranjivoga tijela koja je usredotočena oko dva komplementarna motiva. S jedne strane riječ je o etičkom – *moći*, tj. o dispozicijama ponašanja koje su upisane u naše strukture percepcija i opažanja čineći time jedan imanentni svijet estetskog svijeta. To je prvi temeljni kontrast prema teoriji moralnog individualizma, jer racionistička filozofija polazi od toga da se moral manifestira u eksplicitnim normama i njihovoj svjesnoj primjeni putem autonomnog subjekta. Međutim etičko *moći* uvijek je posljedica socijalnog stanja i habitualizacije. U tom smislu, bitno je kako se konkretni Drugi pokazuje ranjivim bićem, unutar tih struktura, ali i u vlastitoj singularnosti izvan struktura. Time ranjivi Drugi predstavlja moralnu obvezu i stvara mogući *višak* u usporedbi sa zajedničkim normama, rutinama i zakonskim pravom. Ta druga temeljna razlika u odnosu na moralni individualizam sastoji se, u skladu s teorijom ranjivosti, u tjelesnoj slabosti koja se smatra središnjim mjestom moralne obveze, za razliku od racionalne kompetencije koja se temelji na imanju tijela. Tijelo na taj način postaje temeljni fenomen *par excellence* u određivanju sastava moralnog iskustva. Iskustvo ranjivosti, a time i obveza prema drugome nije isključivo posljedica normi koje su svojstvene određenom etosu, već mogućnost kritike i promjene, odnosno napretka u moralu.

Kontakt: franjo.mijatovic@medri.uniri.hr

SILIKONIZACIJA LJUDSKOG TIJELA. NOVA TJELESNOST OD ZAČEĆA DO BESMRTNOSTI

Odilon-Gbènoukpo Singbo

Hrvatsko katoličko sveučilište, Katedra za teologiju

Razvoj suvremenih tehnologija – osobito tzv. konvergentnih tehnologija – neminovno stvara ozračje moći koja se ne može obuzdati upravo zbog eksponencijalnog duha kojim je prožet takav razvoj. Takva se moć proteže na razna područja života općenito, a ljudskog života posebno. Jedan od ciljeva takve moći nalazi se u želji za poboljšanjem čovjeka na emocionalnom, kognitivnom, morfološkom području, a konačni ishod bi trebao biti dugovječnost, odnosno besmrtnost. U trenutnoj fazi djelovanja, tijelo predstavlja instancu koja prolazi kroz relativno uspješnije primjene tih tehnologija u vidu spomenutog poboljšanja. U tome se očituje svojevrсна silikonizacija ljudskog života, točnije njegovog tijela pod utjecajem digitalnih tehnologija iz silicijske doline. Radi se o tehnologijama koje žele redefinirati čovjeka pod krinkom dobra i pobjede manjkavosti koje smo do nedavno doživjeli kao konstitutivne elemente ljudskog života i čovječanstva. U tom digitalnom ekosustavu čovjekova tjelesnost ulazi u novu dimenziju inkubacije, odnosno ustrojstva. Silikonizacija života onakva kakva se odvija plod je transhumanističke medicine. Prema transhumanizmu ljudski život je prožet manjkavostima od začecja do smrti, stoga treba zahvatiti u sve dijelove njegove strukture, s posebnim naglaskom na tijelo kao glavni medij očitovanja tih manjkavosti. Posrijedi je tehnoliberalizam koji pokušava uspostaviti „industriju“ života na mjesto tradicionalnog ognjišta života. Takav civilizacijski zaokret svjedoči o algoritmizaciji i medikalizaciji subjekta što pokazuje redukcionistički pristup životu. Ovaj prinos želi istaknuti način na koji tehnološki objekt primijenjen na čovjeka napreduje, dok čovjek pomalo gubi moć odlučivanja i postavljanja granica o vlastitom životu. Nasuprot tehnološkoj kolonizaciji ljudskog tijela pod krinkom tehnološkog determinizma i rješenja svih manjkavosti pod svaku cijenu, namjera nam je istaknuti *antropoprogresizam* koji poštuje integritet i dostojanstvo čovjeka kao – tijelom i duhom – ujedinjenog subjekta.

Kontakt: odilon.singbo@unicath.hr

TIJELO U SUSTAVU SOCIJALNE SKRBI

Ivana Tutić Grokša

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

Suvremene definicije zdravlja prepoznaju složenu interakciju tjelesnog, psihološkog i socijalnog te promiču unaprjeđenje dobrobiti i kvalitete života, a ne samo eliminaciju bolesti. Pored tjelesnog zdravlja, koncept *pozitivnog zdravlja* uključuje i sposobnost suočavanja sa stresnim situacijama, socijalnu uključenost, zadovoljstvo životom te psihičku dobrobit. Socijalne odrednice zdravlja obuhvaćaju različite aspekte životne situacije, koji dovode do određenih zdravstvenih ishoda. Stoga se može zaključiti kako nejednaki socijalni uvjeti dovode do nejednakih šansi za postizanje i održavanje zdravlja. Životne okolnosti utječu na pojavu i razvoj pojedinih bolesti, no isto tako i bolest utječe na život oboljelih osoba kroz više dimenzija. Utjecaj na tjelesnu funkcionalnost nije jedini aspekt bolesti, pogotovo kroničnih. Prisutne su promjene radne sposobnosti, samostalnosti u svakodnevnim aktivnostima, socijalnih odnosa i uloga te uključenosti u šire društvo, kao i pojava štetnih zdravstvenih ponašanja poput ovisnosti, što naposljetku otežava i psihičko funkcioniranje osobe.

Navedene višestruke teškoće najvidljivije su kod korisnika sustava socijalne skrbi. Kroz izlaganje bit će prikazani primjeri korisnika, prvenstveno s različitim tjelesnim bolestima, kroz pregled pojedinih prava i socijalnih usluga unutar sustava socijalne skrbi. Na primjeru sustava socijalne skrbi bit će prikazan i koncept *tjelesnog rada* kao svojevrsna suprotnost „bolesnom“ tijelu. Rasprava, koju će ovo izlaganje nastojati potaknuti, odnosi se na (ne)mogućnost podjele tijela na materijalno i mentalno – je li ta podjela optimalna ili pretjerano ograničavajuća? Još kompleksnije pitanje, koje se pojavljuje obzirom na moderna shvaćanja zdravlja i uzroka pojave bolesti, jest je li zdravlje i bolest problematika samo zdravstvenog sustava ili i sustava socijalne skrbi?

Kontakt: ivanatg@uniri.hr

MEDRI

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

uni twin
UNESCO Chair on
Social Sciences and Medical Humanities,
University of Rijeka, Croatia

Sveučilište u Rijeci
Universitas studiorum Fluminensis

FZSR

Hrvatsko
bioetičko
društvo

Dokumentacijsko-istraživački centar
za europsku bioetiku „Fritz Jahr”

Znanstveni centar izvrsnosti
za integrativnu bioetiku

9 789537 957964